ظریف بشیری.

№13 (182)-баш.ст.

کارتاده اوطولغان قز

حکایه‌سی

خلق تلنده سویله‌نه طورغان ذی‌الخبیره حقنده

552.14

ناشری:
غ. عبیدالله.

Государствн. Баш. Центр. Публичная Библиотека
باشقردستان جمهوریتینک مرکز خلق کتبخانه‌سی
21 МАР 1927

КАЗАНЬ.
Электро-типографія „УМИДЪ“
1912.

Национальная библиотека
имени Ахмет-Заки Валиди

инв. № 2372-5

کارتەدە اوطولغان قز.

— اول قبر اوستندەگی پامتنیك‌نك، ذی‌الخبیره باشندن اوتکان قزغانچلی حاللرنی سویلەب آڭلاطورغه تلەگان توسلی موڭلانوب طورووی، سینك شاعرانه کوڭلـڭنی قوزغاطور همده تیربەتور» دیدی میڭا ایبدەشم حکمت.

بز یاقین بر دوستمزنی پویزد بلەن اوزاطورغه بارماقچی ایدك. بایاغی ایبدەشمز حکمت افندی، اوزاطورغه بارغانده، نیچکده بولسه‌قزاندن یراغراق اوزوب، قایتوشلی «جلان‌طاوی‌مناسترینه» کروب چغارغه تلی ایدی. شونك اوچونده، اول، جلان طاونداغی کارتەدە اوطولغان ذی‌الخبیره توتاش‌نك قبری حقنده سویلەب بزنی قزقدررغه تلەدی. آنك موندی آطاقلی بر حکایه حقنده‌سوز قوزغاطووی بزنیده جیگدی هم پویزد بیلیتنده یراغراقغه آلدق.

بو حکایه حقنده، مین، بر قدر قسقەغنه ایشتکان بولسه‌مده تفصیلن بلمی ایدم. لکن بلورگه مراقم کوبدن زور ایدی. ایندی اوزاطا طورغان ایبدەشمزدن آیرولغاچده موناردن شول طوغریده بر قدر تفصیل بیردررگه آشقدم.

قزان شهرن چغوب بایتاقغنه دایچاالقلرنی اوتکاچ صالداتلر

لاگیری یانینه جیتدك. پویزدده طوقتادی، بزده کیته طورغان ایبدەشمز بلەن کورشدکده توشوب قالدق. لکن ئەللە نیچك مینم کوڭلمده یالغز کیتکان ایبدەشمزنی قزغانو وآنی یالغز جیبەررگە قیینصنو سیزلدی. ایرکسز کوز یاشلرم تەگەری باشلادی، جلارغه طوتوندم. یانمدەغی ایکی ایبدەشم، مینم بولای جلاومه، بالالق وکولکیلك ایتوب قارادیلرده: «آلما بیرەم جلامه!» دیب یاش بالالرنی کویلەگان کبك، میڭا:

— ذی‌الخبیره حکایەسن سویلەرمز ئەیده ئەنه شونك! دیدیلر.

آلارنڭ بو سوزلری، مینی جلاودن طوقتاطو، چن معناسی بلەن ئەیتکانده: کویلەو اوچون ایدی.

جلاب کوڭلم بوشانغاچ، ایبدەشمنڭ حکایەسن طنچقنه طڭلارغه حاضرلەندم. آلار، باشده:

الوك، شول ایمش بوینچه «ذی‌الخبیرەنکی» آطالغان قبرنی کوروب چغیقده آندن صوڭ سویلەرمز» دیسەلرده مین کونمەدم، حاضروك سویلەتورگه تلەدم.

— حکایەسن سویلەگاچ قاراووی کوڭللیرەك، آڭلاشووی معنالیرەك بولور» دیدم. صبرسزلق بلەن جلان طاوی یانینه باروب جیتدك ویاشل چیرەم اوستینه صوزلوب یاطدق. حکایەچی ایبدەشم میڭا قاراب:

— نیچك سویلیم، قسقەراقمی ئەللە اوزونراقمی؟ دیدی.

مین، اوزون ایتدروب اینەسندن جبینه چاقلی آیوروب، آیوروب سویلەوون اوتوندم.

— نیچك بولسەده اوز کوز آلدکده بولغان واقعه توسلی

روحینه اوتوب سویله» دیدم. شولای سویله‌گانك هر نرسه‌تأثیرلیره‌کك بولا، آڭلاشلاده. اول، واقعه‌نی اوز کوزی بله‌ن کوروب، تیکشروب یورگان کبك ایتوب سویلی، بز سکوب طڭلیمز. ئه‌لده جیتمه‌سه، حکایه قهرمانلر ینڭ هر بریسن واقعه‌نڭ اوستونك نیندی حرکت وره‌وشك بولغانلقلرن، آلارنڭ شولچاقده‌غی حسیات واحوال روحیه‌لرن آچوب، آچوب کورسه‌ته ایدی. اول، واقعه‌نڭ سرینه باطقان، اوزه‌گینه اوتکان حکایه‌چیلردن بیله اوزدرا ایدی.

— اول اوچ توبنك‌گی یاز ولرنیغنه اوقوب طورا» دیه‌رسڭ! بردن الـکده‌گی خبردارلغم وایکنچیدنده ایبده‌شمنڭ شوندی مهارت بله‌ن سویله‌ووی اوستینه‌ده ایمش بوینچه «ذی‌الخبیره‌نکی» آطالغان قبرنی کورگانده‌گی حسیات کیلوب قوشلغاچ، مین شوشی حکایه‌نی یازارغه‌تیوشسندم. بو، مینم حسیاتمنڭ آڭلاغانی، کوڭلمنڭ سیزنگانی وعقلمنڭ توشونگانی بله‌ن یازلدی. یاخشی چقسه شادلانورمن، ناچار چقسه اوقوچی بله‌ن مینده برگه: — سزنڭ اوقوب، مینم یازوب وقت ئه‌ره‌م کیتدی» دیب قایغرشورمن.

I

بوروнغی زمانده قزان شهرننگ گی بر راهبنگ کارتا او ینارغه ماهرلگی واوزی بلەن اوینا‌غان هیچ بر کمنی اوطمی قالدرماغانلغی بتون تیره یاقغه تارالغان ایدی. ایك توبەن صنفلی خلقدن آلوب ایك یوغارغی صنفغه چاقلی، آنك بو مهارتن بلمەگان وایشتمەگان کشی یوق ایدی. هر کم آنی اهمیتکه آلوب سویلی یاکه ایسن جیبەروب طڭلی. آنك، بو آطاق وبو دانی طاولردن آشوب، دینگزلردن اوتوب کیگەیگان هم کوتەرلگان ایدی.

بیلگولی بو دان وبو شهرت، تیك باری، آنك کارتا اوینارغه بولغان مهارتندنگنه قابارغان بولماینچه، بلکەده، شونك آستوندن مهم واقعەلر، قزقلی حکایەلر همده قزغانچلی فاجعەلرنك کیلوب چغووندن بولغاندر.

خلق آراسندەغی اوستا سویلی طورغان حکایەچیلر، آنك بو مهارتندن طوغان بیك کوب حکایه وفاجعەلرنی، ماطور بویاولر بلەن بیزەکلەب تەملی ویاغملی ایتدروب سویلەگانده اچنی قاطروب کولدرەلر ویا که آقطق یاش بورتکلرن تەگەرەتوب جلاتالر ایدی.

آوزدن آوزغه سویلەنوب، قلاقدن قلاقغه کوچو بلەن صاقلانوب طورغان اوشبو «ذی الخبیره» حکایەسی:

— شول شهرتنك ایك صوڭغی وایك کوچلی باصقچی» دیلر.

بو حکایەنی، قارتلر تأثر بلەن سویلیلر، یاشلر اویوب طڭلیلر، هر قایوسی‌نك کوڭلنده آچی حسیات قوزغالا وکوزلرندن ئەرنولی

یاش تامچیلری تاما. بو عادتدن طش واقعه وتمثیلسز بولغان حکایه
هر کمنك قلبن درلده‌ته، چه‌چلرن دهشت بله‌ن طورغوزادر ایدی.

II

ذی‌الخبیره توتاش ایسه، قزان تیره‌سنده‌گی بر آول موللاسی‌نك
بردن بر قزی ایدی. اول، اوزینك کورکی وگوزل اخلاقی بله‌ن
بوتون تیره یاقنك چاپلیسی وآطاقلیسی ایدی. آنك زیفا بویی،
اوتکن قارا زور کوزلری، اوز ونچه‌راق یاکاقلی آلسو یوزی
هر کمنی اوزینه ایرکسز قاراطقان — یه‌شرن محبت بله‌ن اوزینه
تابندرغان ایدی.

باصنقی‌طبیعتلی، سویدرگچ حرکتلی وملایم‌سوزلی ذی‌الخبیره‌نی
کورگان هر بر کشی:

— اول ماطورلق سلطانی، گوزل خلقنك چیشمه‌سی» دیمی
قالمی ایدی. آنی ایرلر بر تورلی محبت بله‌ن سویسه‌لر، خاتونلر
ایکنچی بر تورلی یاقنلق بله‌ن یاراطالر، حتی برور نرسه‌نك آرطقلغن
تعریف قیلغانده‌ده:

— ذی‌الخبیره توسلی که‌تته وآنك توسلی آصل» دیلر ایدی.
بو تمثیل اورنلی همده معنالی بر تمثیل حکمن آلغان ایدی. چونکه،
کوب نرسه‌نك آرطقلغن اثبات اوچون طوتارلق وآلارغه اوخشاطورلق
فضیلتلر ذی الخبیره‌ده طولوب یاطقان ایدی.

ذی‌الخبیره، اول، اوزیده ماطورلغینه حیران ایدی. فقط آنك،
آکا، ایسی کیتمی واول آنك بله‌ن غرورلانمی ایدی. بر وقتنی
آنك بر ایده‌ش قزی:

— ذی‌الخبیره! شولچاقلی ماطورلغك بله‌ن خلق آراسنده یوررگه

تارطونمیسکمی؟» دیدی. بو سؤال هم حقلی هم تجربه‌لی ایدی. چونکه، ماطورلق هر کمنڭ دقتن سیڭا به‌یلی وهر کم سیڭا کوزن طوندروب هم صقلانوب قاریدر. کشیلرنڭ سیڭا آرطق صقلانوب وقوت بله‌ن قاراولری سینی جیکه وآبدراطادر. شونڭ اوچونده بزده: «صقلانوب قاراما کوز تیدررسڭ!» دیلر، بو هم طوغریدر.

ذی‌الخبیره، نگی قزغه جوابنی ایکنچی یاقدن بیردی:

— جه مین باریبر بو ماطورلغمدن فائده کوره آلاچاق توگلمن» دیدی. اول، بو سوزنده اوزی تله‌ب توگل طبیعت‌نڭ حکمینه ایه‌روبکنه ئه‌یتدی.

— کوبره‌ك ماطور چیچکلر بالالر قولنده اوین بولوب ایزله‌لر، بته‌لر». مونه، اول، شونی اویلی وشوڭا قاراب سویلی ایدی.

ذی‌الخبیره‌نڭ ئه‌تکه‌سی، مصطفی مولا، اوز سوزلی، باطر وقاطی یوره‌کلی، اوزینڭ باطرلیلق وغیرتلیلگینه آرطق اوشانوچی کشی ایدی. اوزینڭ یاخشیلقلرن صاغنمی ویمانلقلری اوچون اوکونمی طورغان قایغوسز همده ره‌نجوسز طبیعتلی بو ملانی کورگان بر کشی:

— آنڭ صنی جنایت قابینه اوخشاغان» دیلر ایدی. گویا، اول، جنایتدن قورقمی، اوصاللقدن طارتنمی. لکن، ئه‌لیگه چاقلی، آنڭ کشیلك کیرته‌سندن طش جنایتنده، قانسزلغنده آچیقدن آچیقغه کورگان وبلگان کشی یوق ایدی. شولایده بولسه، آنڭ یوزندن طبیعتنده جنایت همده وحشت علامتلری بارلغی سیزله ایدی.

قارشوسینه کیلگان هر کم آنڭ یوزنده بر تورلی جرتقچلق — زۋیرلك اوچقونن شه‌یلی وکوزنده‌ده:

— مین قانسز، مین جنایتچی» دیگان بر معنانی آگلی ایدی. آنڭ طوغریسنده:

— اول ئوله‌ر اوز سوزن بیرمه‌س، جانن ووجدانن قزغانماس اما یارشلرده اوستون چقمی قالماس» دیگان سوزلر خلق‌نڭ کوڭلنده‌گنه توگل تلنده‌ده یوری ایدی. چونکه، نیندیگنه بر دعوا وکوره‌ش میدانی بولماسون، مصطفی مولا آنڭ اچنده، اول باشدن طغلغان، آقطق کوچی بتکانگه چاقلی یارشا، طارتشا غالبا اوستونلکده تابا ایدی.

پوپلر بله‌ن دین‌مناظره‌لرنده‌ده، اول، کوب مرتبه‌لر بولغان. زور صودلرده‌ده اوزینڭ تله‌گن اوتکازگان ودعواسنده اوستون چقغان. ئه‌لله نیچاقلی چوبالچق مسئله‌لرنی چیشوبده اوزینڭ اسمن تاراتغان، آطن، چابن چغارغان ایدی.

مصطفی مولانڭ تلگه آلوب سویله‌رلك فضیلتلر یده یوغوق توگل بار ایدی. اول، اوزینڭ قیلغان اشلری وقیلاچاق جگتلکلری بله‌ن هیچ بر وقتده تلدن ماقتانمی، آرطق‌شاپرنمی وکوپرنمی ایدی، اچدن طنا ایدی. مونه بو، آنڭ که‌تته‌لگی وفضیلتی ایدی.

تیك باری، کونلردن بر کون، آنڭ زور بده‌نی وسیمز گه‌وده‌سی حقنده سوز چقغانده‌غنه اول:

— مین آشاب توگل، اوزمنڭ هر اشده اوستون چغوومه شادلانوبقنه سیمره‌م» دیب قویدی. بو آنڭ عمرنده برنچی وصوڭغی مرتبه تلدن ماقتانووی ایدی.

— یا خدای! زور بر واقعه‌نڭ اچنده اونوطولماس اسم قالدرسام ئولسه‌مده قایغرماس ایدم. . .

مونه بو، آنك، ایللی یللر اچندن تله‌ب کیلگان زور بر تله‌گی بولدی. اول مونی یه‌شرن تلی، چن اخلاصی و بتون اعتقادی بله‌ن اوشانوب کوته ایدی. چونکه اول باطر یوره‌کلی، ثبات ومتانتلی ایدی.

— هر تله‌کنك باشی هم صوکی شونده‌در.

III

مذکور راهبنك کارتا اویناو حقنده‌غی دان ومهارتی مصطفی مولّانك قولاغینه کوبده‌ندن کرگان بولسه‌ده، اول، باشده آنکا آرطق اهمیت بیرمه‌دی. لکن بو شهرت وبو حقده سویله‌نگان خبرلر ئه‌لله نیچك آنك کوکلنده آکلاشلماغان بر صالقن طویغی طودرا همده اول آطاق ومهارتنك ایك ناچار کیسه‌کلری آنك باش توبه‌سنده، بر تورلی چیرکه‌نچلك بله‌ن، سلکنوب طورالر توسلی طویولا ایدی.

بارا طورا بو مسئله خلق آراسنده طاغنده نغراق قویوروب کیتدی، مصطفی مولّاغه‌ده قزقسز تأثیرلر بیره باشلادی. اول طوغریده سویله‌نگان سوزلرنك هر برسی، گویا، آنی مصقل ایته‌ر اوچون اوچورتلغان بر قووقدر توسلی بولوب طویولا وآنك اوز اوزن سؤیوندن کولوب:

— مونه ایندی جگتلکنی کورسه‌تور چاق جیتدی!»

دیگان کبك بولالر ایدی.

بو بیت آنك جرئت وغیرتینه همده «مین مین» لك حسینه زور بر کیمچیلك بولا.

آنك جرئت وغیرت تامرلری اختیارسز تیبه‌لر، اختیارسز

شول میداننك اورطاسن كوزەتەلر وآنی شونده اوستور یلر ایدی:

— ئەی سین بولدرمیسك مو صولك! » دیوب آنك « مین كم! » لك حسن قطقلیلر واو چوندرالر ایدی. نهایت مصطفی موللا توزه آلمادی، شول یارش میداننده اوزن صناب قاراماقچی بولدی.

— مینم ایللی یللق تلەگمنك دنیاغه چغو یده بلکه شوندر »

دیدی. اوز اوزینه بولغان اوشانچ قوتی مونی تصدیق ایتدی:

— ئەیه یاطوب قالغانچه آطوب قال» دیدی. اش بتدی، قرت كیسوب قرار بیرلدی.

مصطفی موللا، كوكلینك طنچسزلق بلەن قطقلانو وینه توزه آلماینچه آشغچلق بلەن قزانغه باررغه جیونا باشلادی. لكن نیك ونیچون بارغانن عائلەسینه بتونلەی بلدرمەدی. باری چغوب كیتەر آلدندنغنه:

— مین قزانغه باروب كیلورگه تلیم» گنه دیدی.

بو وقت كوز كونی — سینتابر چیسلاسی ایدی. شوندی طبیعتكه آور تأثیر ایته طورغان جووش هوالی بلچراق وقتده، برده اویلاماغان جیردن، آنك بولای قزانغه بارو خبری بتون عائلەسنه اور طویغیلی بر شیك وقورقنچلی بر شبهه طودرساده، آلار، قارشی بر سوزده ئەیته آلمادیلر. چونكه، آنك، عائلەسی اچنده هر بر تلەگی الهی وسماوی اراده حكمنده پادشاهلق سوره ایدی. شولایده بولسه، آنك خاتونی، آچی وشوملی حسیاتندن طوغان چدامسزلق بلەن:

— موللا زنهار آندی موندی اشلرگه بەیلەنوب قایتا كورمه. ئەلله نیچك كوكلم قورقوب طورا» دیه آلدی. آندن باشقەده،

آنكَ، قزانغه بارغان صاین قزقسز بر اشکه بەیلەنمی قایتماغانن عائلەسی بیك یاخشی بلەلر ایدی. لـکن، اول، برگنه مرتبه بولسون آلارنكَ سوزلرینه قارامی، کیگاشلرن طوتمی ایدی، که: چونکه آنكَ جرئت وغیرتی همده اوزینه بولغان اوشانچی همده کیگاشلرنكَ اوستونده وهمه تلەکلرنكَ یوغاریسنده یوررگه عادت آلغانلر ایدی.
بو یولیده خاتونینكَ سوزینه قارشی، اوصال همده وخشیانه کوزلرن برگنه آقایتدیده:

— سزنكَ کورنمەگان شەولەدن قورقووگز، دانلقلی مولّانكَ جرئتن وجگتلـگن قاقشاتا آلماس!» دیدی هم ایشکدن چغوبده کیتدی.

— ئەی مولّا! «یاخشی آطده بر سورلوگه» دیلر...

خاتونینكَ بو صوڭغی سوزی، ایشکدن چقغاندەغنه، کیسکین طاووش وآچولی بر کوچ بلەن آنكَ قولاغینه کیلوب کردی همده آنی یاخشوق قاوشاتدی. لـکن، اول، دومگوب بتکانچه اوز اشنه...

— یاخشی آطده بر سورلوگه!

بو سوز، هر نیچك بولسەده، آنكَ جرئت وغیرت خزینەسینه قادالدی، سلـکتدی. شولچاقلی بر کوچ بلەن، که: مصطفی مولّادنده عمرگه بر:

— دعاده بولـگز!» دیدرتدی. آنكَ اوچون بوده کوب وبوده زور بر قاقشاوغه علامت ایدی.

— دعاده بولـگز!

— الهی خیرلی یول!

مونه بو ایکی تلەك وایکی رجا برگه قوشلوب بوتالدیلر همده:

— یاخشی آطده بر سورلوگه!» مقالن تصدیق ایتوب خدانڭ بیوك قدرتی آستینه یاغراب کوته‌رلدیلر.

— واقعنه کوزگی یاغر بتون طبیعتکه موگلق وتوشکونلك بیروب یاومقده ایدی.

IV

ئه‌تکه‌سی قزانغه کیتکان کوننی ذی‌الخبیره توتاش، طن‌وآولاق اویده اوزینڭ قوروغه یاقنلاشقان گوللرینه جرلی جرلی صو سیبوب یوری ایدی. بو کون آولاق، بو کون ایبده‌ش قزلری بله‌ن برگه جییولاچاق کونی ایدی. بو کونگی کیچنی، آلار، ایبه‌ش قزلری بله‌ن تونی بویی چیگوچیگوب، جرجرلاب، حکایه‌لر سویله‌شوب، شایاروب یوقوسز اوتکاررلر.

بو، عادت بوینچه ئه‌یتلگان خبر واویلانغان بر حکمدر. وقتنده‌قزل‌چه‌چکه‌لر بله‌ن کوکره‌ب‌اوطورغان‌حاضرنك‌توس‌سزلك ویه‌مسزلك اورنه‌گی بولغان «قنا» گولینه صو سیپکانده، اول، نیندیدر برقاینار ثأثر آستونده موگنه کوی بله‌ن جرلاب جیبه‌ردی:

— آق قوش اوچار جۇنن قییار، آنڭ جۇنن کم جییار؟

جرینڭ، اورتون سؤاللی باشن جرلاغاچده، آخرن جرلارغه اولگوره آلمادی، اول، آرطق موگلق وئه‌لله نیندی آڭلاشلماغان روحسزلقغه طالدی.

— اول، فقط ایزلگانمی ایدی، ئه‌لله یوقسه شول یه‌شرن سؤالغه جواب ازلی ایدیمی؟

— ئه یبو! ایزلگانده ایدی، جوابنده ازلی، شول جردن

معناده چغاررغه طرشا ایدی. چونکه، طن وآولاق اویده آنڭ بو جری بتون معناسی وچن سریتی بلەن یواشقنه یاکُغراوقلی طاوش آستونده یا کُادن اوزینه ایشتلدی، بەرلدی. قلبینه هم دماغسینه ایرشدی.

اول، بتون سرینه وتوبینه توشەرگه طرشدی.

— آق‌قوش اوچارده آنڭ سویملی وقدرلی جۆنلری قییلور، لکن آلارنی جییوچی بولماس!» دیگان کبك قزغانچلی بر خبر آنڭ کوکُلنده بو جرغه بر تفصیل بیردی. اول، صاقلق بلەن اوسکان ماطور و یومشاق نفیس جونلر بردەبوشقه توگلورلرده شولای ئەرەمگه قالورلر کبك بولدی. اول، آلارنی قزغاندی، آلار اوچون قایغردی. اوزی برده بلشمەینچه آوز اچندنگنه:

— آخ بیچارەکەی! برده یوقغه اوچا ایکان شول» دیدی، قوشنی قزغاندی، آنی اوچورماسقه تلەدی.

— ایمشدر اوزینه ضرر ایتوب اوچو مشقتینه طغلماسقه کیرەك ایدی.

بو طویغیلر وبو قزغانچلر اورنسزمی یا معناسزمی ایدی، لکن، آنڭ کوکُلنده ئەیتوب بتورگیسز تمثیللر طودردی:

— شولای شول آلمانڭ اصلن آیو آشی» دیدی. بوتمثیل، بو جواب وبو معنا ایدی. اول، مونڭ بلەنگنەده قالدرمادی، تمثیل ومعنالرن طاغنده نغراق تأکید ایتەرگه طرشدی. اول، کوزن سیر پتوبکنه اوزینڭ قوررغه یاقنلاشقان گوللرینه قارادیده آلارنڭ اوسو تاریخلرن واحوال روحیەلرن تیکشررگه طوتوندی.

مونه بولار، بر جای عمر سورگان قدرلی ونفیس گوللردر.

باشده همەسیده، بتون عائلەنك دورت کوز بلەن کوتووینه قارشی ایرکەلەنوبـکنه قارا طوپراق آراسندن بوروناب چقدیلر، باش قالقتدیلر. ذی‌الخبیرەنك یومشاق فرشتەوی قوللریده منتسزلك بلەن حضورلانا، حضورلانا، آلارغه، صو سیبه ایـدی. آلارده، آنك بو نعمت وبو آرداقلاوینه قارشی شکرانەلق کورسەتوب، تەرەزەدن ایسکان لطیف جیللرنك سویوب سلـکتووی آستونده جیلپردەب دردلەنوب اوسدیلر. نهایت جمال وزینتنك چیگینه جیتەر او چون یاشل یافراقلر آراسندن آل وزەنـگەر چەچکەلرده کورسەتدیلر. بتون عائلەنی وباخصوص ذی‌الخبیرەنی شادلاندردیلر. آلار، کوز قاراشینه او چوراغان هر بر کشینی سویوندرەلر، روحانی قوت وطنچلق آستینه کومەلر ایدی. آلارنك، بر طوقتامی آشاودن طویماغان بالالر کبك، حال تللری بلەن اوزلوکسز صو صوراولرن وسیپمەگـانده یافراقلرن شیگدروب بویوقغان حالده طورولرن کورگانده:

— قارا ئەلی، سز نیندی ماطور اوپکەلی بلەسز، آوز، بورونلر تمام صالنغان!» دیب ذی‌الخبیره توتاش آشغوب، آشغوب صوسیبه ایدی. آلارنك اوپکەلری یازلا، یاگادن آچلالر، اوسەلر، جلمایشوب چەچکەلرن چغارالر ایدی.

کوز جیتدی. آلار ایندی حاضرنده تمام صوگغی صولوشلرنده، اول ماطور چەچك‌لر کوبدن یوغالغانلر، یاشل یافراقلرده صارغایغانلر، بویوق. لـکن حاضرنده وقتلی اوپکه بلەن توگل، اشتهاسزلق بلەن همه طبیعتنك قانسزلغی بلەن. آلار ایندی حاضر صوده صورامیلر، بیرسەگده کیرەکمەسلـگن آگلاتالر. چونکه اوتمی، معدەلری قبول ایتمی.

طبیعتنڭ ظلمینه حیران بولوب اوطورالر، كه: حیاتدن امیدلری تمام اوزولگان. اوزون اوی وامیدسزلك طومانی آلارنی چرناب آلغان.....

ذی‌الخبیره شوشی اویلار بلەن بوتالدی. اویلادی، لكن ئەیتوب بیره آلورلق بر نتیجه یاصاب چغارا آلمادی.

— ئەی شول طبیعتنڭ جمال وزینتلری آراسنده اوچونغالاب یورگان جیر فرشتەسی — ذی‌الخبیره! سین آلارنی صیلاب جوواتماقچی اوپكەلرن یازغان كبك امیدسزلك حسرتلرنده طوزدرماقچی بولاسڭمی؟ یوق، طبیعت ایندی، آلارنی یاگارتماس، تركلك قویاشی‌نڭ آلار اوستونده تبسم ایتووی یراقلاشقان. آلار، شول امیدسزلك طومانینه بوواوب بتەرلر، یوغالورلر!..،

ذی‌الخبیره‌نڭ دماعسینه بەرلگان الهامی بو خطاب، آنی اوچسز، قریسز ایسەبكه صالدی. اول ایسەب واویلر همانده روحسزلق، امیدسزلك طومانی اچنده بولغانالر، آنڭ معصومانه كوڭلن جراحتلیلر ایدی. بایاغی:

— آق قوش اوچار جونن قییار، آنڭ جونن كم جییار» جری آنڭ كوكره گنده طاغنده بر قابات یاگرادی وشوشی گوللرنڭ حیات تاریخلری بلەن برگه قوشلوب، گویا:

— ئەی ماطورلق فرشتەسی ذی‌الخبیره! هر ساعتده ئەلله نیچه تورلی آلماشنولر بولوب طورادر. برسنڭ شادلقغه بولسه، ایكنچیسنڭ حسرتكه بولادر. بو، هر آدم بالاسی اوچون طبیعت‌نڭ توبلی قاعده‌سیدر» دیگان توسلی بولدیلر. حقیقت‌حالده بو، ذی‌الخبیره‌نڭ

SS2.14

سوق طبیعتی کوچلیلگندن طوغان بر طاووش همده اوی وتمثیللرندن کیلوب چقغان توبلی بر نتیجه ایدی.

سوق طبیعت دولقونلانا، آنلرغه نیدر سیزدررگه تلی ایدی.

نهایت ذی‌الخبیره موڭ وکوڭلسزگنه رەوشده یورونه باشلاب استینادەغی زور کوزگی اوتەلی اوزینڭ بارلق گەودەسن — صنن ویوزن کوررگه تصادف ایتدی. آنڭ، جیلەك توسلی میملداب طورا طورغان قزل ایرنلری، ایسکرو ب کوگەرگان وطنچیغان جیلەك رەوشینه کرگانلر، عزرائیل قارشوسنده بر اچم صوغه تیلمروب یاطا طورغان آورونڭ عذاب ومحتاجلق آستوندەغی کوگارگان ایرنلرن کوز آلدینه کیتورەلر ایدی.

شاعرلر طرفندن:

— کوزلرڭ محبت کوللری، کرفکلرڭ آنڭ گوللری» دیب ماقتالورلق حیاتلی، اوتکن کوزلرین حاضر تمام سونگانلر، نیندیدر بر امیدسزلك وتوشکونلك یازمشن اوقیلر ایدی. اوزون سویکملی ماطور کرفکلریده اوپکەسز، جدیتلی فکرگه طالغانلر، آرالرندن خرابلق اوچقونلری سیزیله.

محبت نورلری بلەن یانوب آلمالانوب طورا طورغان آل یوزلردەده، بایاغی قورغان، صارغایغان گول یافراقلرینه اوخشاشلق کوروله ایدی، اولده نهایت سەیر ایدی.

— چیت جیرلردەقالوب وفات بولسەم جنازەلر اوقوب کم قویار؟

بایا جرینڭ باشن جرلابده، اختیارسز قویولغان ایسەبلر سببلی جرلانمی قالغان صوڭن، اول، اوز یوزن قورقنچلی رەوشده کوزگیده کورو بلەن قچقروب جرلاب جیبەردی. باشقه چاقلرده

ئەکرتنگنەطاووش بلەن موڭغنە کویلەنوب یوری طورغان ذی‌الخبیرەنڭ بو.یارطی جرنی جان آچیسینه اوخشاغان طاووش بلەن قچقروب جرلاب جیبەرووی، آنڭ اوزینەدە بر دهشت بیردی، چیتدن ایشتکانلر نیدە یاخشوق سیسکەندردی.

— چو قزم! بو نیشلەولڭ؟ بتونلەی یورە کلرم سلکنوب کیتدی» دیدی، آنڭ ئەنکەسی. اول، ذی‌الخبیرەنڭ آچی طاووش بلەن جرلاغانن ایشتوب ایکنچی اویدن کرگان ایدی.

— ایمشدر: اویات کیرەك! — یوق ئەنی بولایغنه.

بـو سوزنی ئەیتکانده ذی‌الخبیره اویالو وقورقو قاطش بر آغارا وبر قزارا ایدی. ئەنکەسی تأدیب ونصیحت یولنده:

— سین بیت بالام ایل موللاسی‌نڭ قزی، کشی ایشتوب یمان آطك، چابك چغودن صاقلانورغه کیرەك ایدی» دیدی. اوزی سویکلی قزینڭ یوزنده، صبی چاغندن شوشی کونگه چاقلی کورلمەگان بر اوزگەرو سیزه ایدی.

— شولاین شولایده ئەنی، ئەلله نیگه بیك اچم پوشا شول» دیدی اول ئەنکەسینه. — ایمشدر: طویغم شوملانا.

ئەنکەسی آنڭ، بو اوزگارو وبو پوشونولرن، جیتکان قزلرده بولغان بر عادت همده جیلبەزەکلك ایتوبگنه قارادی. لکن اوزینڭ کوڭلی سیزدرمەینچه شوملانا، کوز آلدنده نیندیدر برقورقنچ وکورەچك یراقدن کورنگان برصن کبك شەیلی ایدی.

اول قزینڭ آرقاسندن سویوب:

— قزچاغنده بولا اول قزم» دیدی: — ئەیده کوخناغه چغوب میگا بر آز بولوشده کوڭلڭنڭ یارصوی باصلور»...

Национальная библиотека
имени Ахмет-Заки Валиди

آلار ایکاویده چغوب کیتدیلر.

اوی بوش و یالغز قالدی. توس‌سزلك، موڭلق پارلانا، آلار آرطندن بدبختلك تش شغرداتا، آوزن ارژایتا ایدی. گوللرده صالنغانلر، آلارغه‌سیبکان صولرنیك‌شول‌بدبختلك‌زهرلی، کیبدره‌ایدی.

۷

ذی‌الخبیره توتاش، آرطق اچ پوشووی سببلی، بو کون کیچ ایبده‌ش قزلرن چاقرمادی. آنڭ اوستینه کیچکی قرڤن چیله‌کل‌ه‌ب یاڭغر یاووده، آنڭ، قزلر جییو پلانن جیمردی. عادتدن طش اوله‌رق یاشکلت قارا بلوطنڭ دهشتلی تأثیری، توگل ذی‌الخبیره‌نی، حتی عمرلك شاد کوڭللرنیده پوشوندررلق ایدی.

ذی‌الخبیره یاوز حسیات بـله‌ن تونی بوبی طنچلانا آلمادی. بوآچی طوبغی آڭا یوقـلارغه‌ده ایرك بیرمی، اوزون ایسه‌بلر بله‌ن ایزلوب یاطوده‌نده طیبا ایدی. اول ایندی ایبده‌ش قزلرن چاقرماووینه‌ده بر قدر اوکوندی.

— ئه‌گر چاقرغان بولسه‌م، آلار بـله‌ن شایاروب بلـکه کوڭلم آچلغانده بولور ایدی» دیب اویلادی هم ایرته‌گه «خدا نصیب ایتسه» توشدنصوڭوق چاقررغه نیت ایتدی.

طاڭ آلدندن کوگل اورکه‌رلك یه‌مسز بلوطلر طارالوب، کوك یوزی تمام آچلدی، آیازدی. هواده خیلی لطافت کسب ایتدی. ذی‌الخبیره‌ده، آیاز کوکنی طنچ قالووی بله‌ن وهوانی لطافتی بله‌ن تبریك ایتمر اوچونمی، یا که آلارنڭ بوبختلرندن کونله‌شووینه کوچله‌نوبه‌ی، باقچه‌یاغنده‌غی ته‌ره‌زه‌نی باروب آچدی. هوا «کوز کونی» دیب ئه‌یتورلك توگل صاف و یومشاق ایدی.

— سبحان‌الله اطراف نیندی خوشلانغان» دیدی ذی‌الخبیره. یاکٔغر صوکٔنده‌غی لطیف ویومشاق جیل ئه‌کرنگنه ایسه هم باقچه‌ده‌غی ضعیف به‌ده‌نلی یافراقلر اوستونده‌گی یاکٔغر تامچیلرن ئه‌کرتنگنه شووطوب توشوره ایدی. آلارده طبیعت حکمینه قارشمایـنچه ته‌گه‌رەب توشه‌لر، ایبده‌شلرینه قوشولالر ایدی. آلار، بویافراقلرنك حیاتینه تأثیرسز وفائده‌سزلر ایدی.

ذی‌الخبیره‌نك ته‌ره‌زه‌آچووینه، کوز کونینك بیك آز مینوتلرینه مخصوص، ته‌ملی هوا آنانك بورنینه کیلوب به‌رلدی، کوك یوزیده افقدن صزلوب چقغان طاك یاقتی‌لرن یوغاریغه کوته‌ره بارا ایدی.

ئه‌گر، اول، ته‌ره‌زه‌نی آلارنی تبریك اوچون آچقان بولسه، بوآلارنك «یاخشیلقغه یاخشیلقلری» ایدی. ئه‌گر کونله‌شوب بولسه «یمانلقغه یاخشیلقلری» ایدی.

— ئه‌ییو شولای! «به‌یرەم آشی قارا قارشی» «طاش بله‌ن آطقانغه آش بله‌ن آط!» دیگانلر بزنك بابایلر. مونه بوایکی مقال، کتابنك اچنده‌ده‌توگل‌طشنده‌ده‌توگللردر. لکن‌توبلی‌واوتوملی‌مقاللردر.

لکن نیچکـکنه بولسه‌ده، آلار، ذی‌الخبیره توتاشنك کوکٔلن خیلی تازارتدیلر یعنی طنچلاندردیلر. بوآلارنك ئه‌نه شول ایکی مقالنك برسینه موفقتلری ایدی. وقتلی بربختدن راحتلکمی بوله‌ك ایتدیلر، ئه‌لله یوقسه طاك صاندوغاچلرینك ماطور طـاوشلرنمی آناردن قزغاندیلر. هرحالده بویاوز حسیاتدن وشوملی سیزنودن کوکٔل تازاروووی، آنك، ته‌ملی وطنچ یوقلی آلووینه سبب بولدی. اول، اوزاق اوطورمایـنچه ته‌ره‌زه‌نی یابدیده اورنینه باروب یاطدی

هم اوزاقلامی یوقلابده کیتدی. — خیرلی یوقیلر!

ذی‌الخبیره توتاشقه‌ایزگی وطنچ یوقی تله‌گان کبك، باقچه‌ده‌غی صاندوغاچلرده صایری باشلادیلر. لـکن، اول، آلارنی ایشتمی، طـڭلامی ایدی. گناهسز کوکره‌کلرن سلـکتوب، سلـکتوب یوقلی ایدی.

— یوقلا ماطورلاق فرشته‌سی یوقلا! کیله‌چکنی سیزه‌رگه‌طرشقان طبیعتڭنڭ باصلووینه شادلانوب طنچ یوقلا. سینڭ بو گناهسز باشڭنی اوزنفسانیتی اوچون صاتاچق، ئه‌لله نیچاقلی عاشقلری بله‌ن برگه شوشی ماطورلقلرڭنی «یالغان شهرت» و «بلچراق دان» اوچون مه‌نگوگه‌جویاچاق ئه‌تکاڭه‌او پکه‌له‌ب یوقلا! یوقلا هم‌مه‌نگوگه یوقلا. سینڭ اوچون ایك ایزگی وطنچ یوقی شول یوقیدر، یوقلا!» دیلر ایدی، اول خدا‌اینڭ قوشلری.[١]

VI

— یاخشی ویاغملی کونلر!

ایرته ساعت اون‌برگه چاقلی یوقلاغان ذی‌الخبیره، بو کون شولچاقلی شاد وکوڭللی طوردی، که: اول شوشی کونگه چاقلی اوتکان عمرینڭ بر مینوتنده‌ده کیچه‌گی کبك توشکون وقایغولی، بوکونگی کبك شاد وکوڭللی بولغانی یوق ایدی.

— ئه‌نکه‌ی! بو کون قزلر جییارمز» دیدی، اول‌یوقیسندن طورغاچده. اوزی، برده یوقغه اڒچونغالی، ئه‌لله نیندی شایان سوزلر سویلی همده اویناغه، شایارغه آشغا ایدی.

— یاری قزم، گوز نورم!» دیدی ئه‌نکه‌سی. لـکن، اول، اوزی همانده سه‌یر، همانده قورقولی ایدی. قزینڭ کیچه‌گی ایس کیتکچ کوڭلسز وروحسز بولووی بله‌ن بو کونگی ایس

کیتمەلی کوڭللیلگی آنی ایکیسینڭ طغزلاندرالر وشوملاندرالر ایدی.

ذی‌الخبیره اوزاقلامی ایبدەش قزلرن جیدی. آلار بلەنڭ عجب درجەدەشوقلی اویونلر اوینی، اوچونا، سیکرنگەلی. ایبڭشلر ینگدە، آنڭ، بو چیکدن طش آچقلغینه ایسلری کیته ایدی.

— بیگرەکدە یاش بالالانغان» دیلر: — ایمشدر کوب اویناساڭ جلارسڭ!» باشقەلرن سویلەبدە طورمیم، وقتدە توکمیم، آلار بیك کوب اویونلر اوینادیلر. لکن بارندەندە قزغراغی وسرلیرەگی مونه شونیسی بولدی:

آلار، همەسیدە قول بلەکلرینە برەر صالفیتکا بەیلەب برەم برەم اورامغه یول اوستینه چقدیلر. ایمشدر: اوزلرنچه، قابقادن اورامغه چقغان بر قزغه، کیلوب چغوغه، ایر ذاتندن نیندی‌کشی اوچوراسا، اول، شوندی کشیگه کیاوگه باراچاق ایکان. بو، بیلگولی قزلر عالمینه مخصوص عادی بر اویندر.

برەم برەم چغوب بختلرن صنادیلر. تورلیسینه تورلیچه اوچرادی. مونه برماطورغنه قزغه، ایر ذاتندن توگل خاتون ذاتندن حتی حیواندن هیچ برجان ایەسی اوچورامادی. یاخدای، آناردن کولو، تشگنی قصدە توزدە طور. شارقلدیلر.

— ئەی ایرسز، بالاسز دوواداق قاز! دیلر: — ایمشدر سیڭا کیاو یوق...

ذی‌الخبیره بارندەندە آرطق کولە، اورتی. جیتدی اوزینه چغارغه. سبحان الله! نی کورەسڭ، بختینه کورەڭ کبك زور صاقاللی قارت چواش.

اول، مونی کورگەچدە نی کولەرگه ونی جلارغه بلمەدی،

قاوشی قالدی. کوز آللری قارانغولانوب کیتدی. جیتمەسە طاغن چواشیدە ئەللە نیچك شوملقغە قارشی بر سلکنگەلەب قویدی. آنڭ، بوسلکنووی ذی‌الخبیرەگە یاقنلق حرکتی کورسەتکان کبك طویولوب کیتدی. گویا، اول:

— کیل بغرم ذی‌الخبیرە! سین بیت مینم عمرلك یولداشم» دی و آنی طوتارغە، یلشورغە همدە قوچاقلرغە تلی.

— ئەی خدای‌نڭ قارغشی! » دیدیدە ذی‌الخبیرە چەچرەب چابوب کروب کیتدی. اول طرشوب، طرماشوب اوزن جیا، طشدن سرن بلدرمەسکەتلی ایدی. قارانغو کولو بلەنگنە کوچلەنوب کولدیدە ایبدەشلرینە قاراب:

— بختسزنکی وقت‌سز دوستقایلرم!» دیدی. ایبدەشلری:

— الوشکە چقغان کمشڭ دیدیلر. لکن همەسینکدە طاوشلری قالتری، بغرلری ئەرنی، ذی‌الخبیرەنی بو تصادف بلەن قزغانوب بتون وجودلری تشونە ایدی. کولولریدە قزقلق و راحتلك بلەن توگل، کوڭللرینڭ شوملانووینە قارشی برجرئت اوچونگنە ایدی، آنی جیکەرگە، باصدررغە طرشوبقنە ایدی.

— ئەی بالالر، آرطق شایاراسز! بر آزغنە طوقتاو کیرەك ایدی. مونە بوکون کچی جمعە، طهارت آلوب نماز وئولکلرگە قرآن اوقو کیرەك ایدی» دیدی موللانڭ خاتونی. اول آخشام نمازینە طهارتلەنوب یوری ایدی. لکن، اول، ذی‌الخبیرەنڭ بوقورقنچلی تصادفن ئەلدە بلمی ایدی.

قزلر کوندیلر، یعنی نماز اوقورغە بولدیلر. موللا خاتونی:

— نماز آرطندن ئولکلرگە قران اوقوغاچ کوڭلدە ایرکونەیە، اچ پوشولردە بتە» دیدی. اوزی قولندەغی قومغانن قویوب

طهارتل‌نورگه کرشدی. آنڭ آرطندن قزلرده طهارتل‌نددیلر. لکن آلارنڭ‌طهارتلری بتونلکدن بیگره‌ك، بربرسینه‌صوسیبشوبل‌ن بتدی.

نماز اوقولدی. آبزطای قرآن اوقوب بتورگاچ:

— جه‌گز قزلر، سز بار قلبگز بل‌ن خدایغه صغنوب «آمین!» دیگز، مین دعا قیلیم» دیدی هم اوزی قولن کوته‌روب دعاغه کرشدی. — پرخ پرخ!

دعا تمام بولوب «آمین» غه‌غنه اش قالغان ایدی، مونه ایکی قز پرخلداب کوله باشلادیلر. آرادن ایکی قز:

— کوره‌ك کبك صاقاللی قارت چواش «—» ایرسز، بالاسز دوواداق قاز!» دیب کولوارینه چداشا آلمی اورنلرندن طوروبده کیتدیلر.

— قزلر بل‌ن‌شا کودلر، اوین، کولکینڭ خواجه‌سی» دیلر کوب کورگان، بلگانلر. لکن بزنڭ آبزطای بومقالنی اویلامادی، یوزن صیپاغاچده، کامل غیرت وره‌نجولی طاووش بل‌ن:

— ئه‌ی جیر جوتقورلری! سز ئه‌لله نی کوروسز ئه‌لی، بولای، «آمین!» دیه‌سی اورنغه پرخلداب کولوب اوطراسز» دیب قچقردی. اول، اوزی غیرتندن‌قزارنغان، بورتنگان‌هم قالتری‌ایدی.

ذی‌الخبیره‌نڭ کوڭلی سیسکه‌ندی هم آبزطاینڭ قارغشن تصدیق ایتدی.

— ئه‌ییو! ئه‌لله نیلر کوررمز» دیدی. لکن قزلر هماندە مشتمغنه کوله‌لر وبربرسینه تورتوشوب سویل‌شه‌لر ایدی. آلارنی، سینڭ شوملی حسیاتگه‌ی، جیلبه‌زه‌كلك شوقندن طیا آلور!

آبزطای آچولانوب چغوب کیتدی. قزلر جرلی جرلی اشکه باشلادیلر. ذی‌الخبیره حاضرنده، طشندن چیبه‌رگنه آچیق وقایغوسز

توسلی کورنسه‌ده، بایاغیغه قاراغانده کوب توشکون، الوکده‌گی عادی طرشندانده باصنقیراق ایدی. اچده‌گن ایسه، بلگان بر الله. قورقنچ خیاللر، قارا سیزنولر بتون دماعسن قابلاب آلغانلر ایدی. لکن، اول، ایبده‌شلر ینك کولولر ینه نیچاقلی آورسنساده وکوکلی بولغانسه‌ده، طشندن بلدرمه‌سکه، آلارنك خاطرارن صندرماسقه‌طرشا، صاقلانا ایدی. گویا، اول، بارلق حرکتندن:

— صوگغی مجلسلرمزده گنه‌میندن بوز وقلق وکیر یلك کورمه‌گز» دیه‌رگه طرشا ایدی.

— ایبده‌ش ذی‌الخبیره! نیگه بو چاقلی صالندك؟ دیدی، آگا، بر قز. ایکنچیسی:

— ئه‌لله چنلابده شول چواش اوچوراغانغه کیفك قرلدیمی دوستقایم؟» دیب آگا قوشلدی.

بایاغی هیچ بر کمنی اوچوراتا آلماغا اوچونچی قز:

— چنلابده صاندوغاچ، ئه‌گر ایرك شوندی قارت بولسه نیشله‌ر ایدك؟» دیب صورادی. بو قز بله‌ن ذی‌الخبیره بر برسینه «صاندوغاچ» دیشوب یوریلر ایدی.

ذی‌الخبیره الوکگی ایکی سؤالغه التفاتسزغنه‌قارانغی کولوبله‌ن:

— نیشله‌ر ایدم؟ بار قارت په‌ری! دیب چابدرر ایدم اوز یوموشلرمه» دیب صاندوغاچینه جواب بیردی. اوزی همانده تتری وکیفسزله‌نه ایدی. آرادن برسی جدیگنه طاووش بله‌ن:

— ئه‌گرده شولای باشقه بر دینده بولوب چبن قاولارغه قوشسا؟» دیب آور بر سؤال قویدی. بو سؤال بتون قزلرنی جدیله‌شدردی، همه‌سینگده شاد یوزلرن بوزوب، اویون — کولکی سوزلرن اونوتدردی.

— استغفرالله! دیگن، اول بولامی صوك» دیدی ذی‌الخبیره. اوزینك یوره‌کلری درلدی، اوزه‌کلری اوزوله ایدی.

قزلر همه‌سیده اشدن وتلدن قالدیلر، طنلق وسکونتکه طالدیلر. بر نیچه مینوت صاالپیلقده اوتکاندن صوك، بر قز:

— الوکن شولای بر قزنی چیگانلر سحرلاب اورلاب قاچقانلر، دی، بیت» دیدی. ذی‌الخبیره مونك آوزندانوق ئلوب آلدی:

— نیچك بولغان اول سویله‌چی جانم؟ باشقه‌لر آکاقوشلدیلر:

— ئه‌ی سویله‌چی، سویله!

قز کوندی، سویله‌رگه بولدی. باشقه‌لر همه‌سیده چن اخلاص وموکلق بله‌ن طکلیلر ایدی. ایندی شایانلق وجیلبه‌زه‌کلك بتدی، سوزده‌ده، توسده‌ده جدیت کسب ایتدی.

— الوك، الوك زمانده «چیرمشه‌ن» دیگان صونك بویونده «فلان» آطلی بر آول بولغان، دی. اول آولده قارت بر موللانك حمیده اسملی ماطورغنه بر قزیده بار ایکان. کونلرده بر کون شول موللاغه، ایگون اورلوغی ایله‌گان چاغنده، اورلق آراسندن کچکنه بر کریست — خاچ کیلوب چققان. شوندوق موللانك اچی ژوولداب کیتکانده، دی، کوکلی شوملانا باشلاغان، دی. موللا بیك پوشونغان، دی هم:

— بو، خدا اینك بزگه بلدرویدر، بزده قزقسز بر واقعه بولسه کیره‌ك» دیب ئه‌یتکان، دی. اوزاقلامی شول بولغانده، دی.

بر کوننی، شول آولنك یاشل بولونینه بیك کوب چیگانلر کیلوب چاطورلرن — تیرمه‌لرن قورغانلر ایکان. آلارنی بو آولنك قزلاری قارارغه بارغانلر. آنده موللا قزی حمیده‌ده بولغان. چیگانلردن بر یاش جگت موللانك قزینه بیك قزققان، صقلانغان

هم نیچکده بولسه آنی اورلاب کیته‌رگه تله‌گه‌ن. اول، قزنی، شوندوق سحرله‌گانن، دی، قزنك محبتن اوزینه به‌یله‌گان، دی. موللا قزینك کوکلی شوندوق ئه‌لله نیندی آکلاشلماغان بر تأثر بله‌ن یارصرغه باشلاغان، دی. اول، شوندوق ایبده‌شلرینه‌ده:

— ئه‌لله نیگه کوکلم بیك بولغانا، یوره‌کلرم یارصی، آخرسی بر بر نرسه کوره‌سم باردر» دیب ئه‌یتکان، دی. اوزاقلامی، اول، چیگان جگتن سویگانن سیزه باشلاغان، دی. یارب چیگان جگتن سویه، دی، توزمسز محبت بله‌ن صاغنا هم نیچك بولسه‌ده آنك بله‌ن قاچوب کیته‌رگه اویلی باشلاغان، دی. مونه بر وقت قش کوننی تیگی چیگانلر طاغن شول آولدن اوزغانلر. حمیده ساباقدن قایتوب کیله ایکان، چیگان جگتن کورگانده، اختیارسز سحرله‌نووینه چداشا آلمی، آنك بله‌ن قاچقان، دی. قاچوب کیتکاچ ئه‌تکه‌لرینه بر خط جیبه‌رگان، دی. خطنده اوزینك محبت طوتقونی بولغانلغن وآرطق عشقینه چدی آلمیچه قاچوب کیتکانلگن یازغانده، دی، ایك آخردن:

— سویکلی ئه‌تکه‌یم هم ئه‌نکه‌یم! سز مینم بو اشمه بیك آچولانورسزده هم قایغوررسزده. مین مونی بیك یاخشی بله‌من. درستلکده مین اوزمده بیك قایغولی، قزغانچلی هم اوز اوزمه آچولی، قارغشلیمن. لکن کوکلمنك آزووینه هیچ برسیده اثر ایتمیدر، آنی باصدرمیدر. مین تله‌وسز به‌یله‌ندم، سحرله‌ندم. خدایدن، سزنك بله‌ن، قیامتده کورشونی صوریمن. چونکه مین اوزاقلامی ئولونی خدایدن صوریم هم ئوله‌رمن. چونکه مین بو اشمه اوزمده رضا توگلمن» دیب یازغان، دی.

آتا آناسی موناrغه بیك قایغرغانلر. ئەنکەسی مونك طوغروسنده:

«یاگغر یاوا سیبەلەب، دی | تاقر باصو تیرەلەب، دی»
«چیگان شاطور قورادر، دی | یاشل چیرەم تیرەلەب، دی.»
«توبەن کەت بیکلیدر، دی | بیکلی بواسه شیکلیدر، دی»
«آچقچی حمیده قولنده، دی | اوزی چیگان قویوننده، دی.»
«ئەنکەیمنك کولمەگی، دی | صیتصا توگل قلان بیت، دی»
«مین بیچاره قل حمیده، دی | چیگان بلەن طورام بیت، دی (*)»

دیب بیت چغارطقان، دی. اول قزن صاغنغان صاین جلی جلی شول بیت نی اوقی ایکان، دی.

— اول قز اوزیده بو اشینه رضا بولماغان ایکان، دی، شول» دیوب حکایەچی قز سوزن اوزدی. حکایه تمام بولوغه:

— اول شول نیچك بولسەده اوز تلەوی بلەن بارغان ایکان»

دیدی، ذی الخبیره. بو سوزنك آخرنده: «مین بیت اوزمنك تلەومدن باشقه ایرکسزلەنوب» دیگان جمله وخبرنی هر کم کوتەرلك ایدی، یاکه شول معنانی بیررلك ایدی هم طبیعتنك سیزنووی آنی کوتدیده، بلدیده، معناده بیردی، تصدیقده ایتدی. ذاتا، آنك بو سوزیده شونی بارلاونك باشی وتصدیقنك اوچقونی ایدی. بو اشانوب سیزنونی تلگنه ایتورگه ئەلده تیوشسنمەدی.

قزلر هەمەسیده موگلاندیلر هم کوز یاشلرن سورتە، سورتە یوقلارغه طارالدیلر. ایکنچی بولمەدن آبزطاینك صولغوب، صولغوب

(*) بو بیت نی حمیده حکایەسی سویلەگان بر ئەبیدن آلدم. اول مونی اوزینه مخصوص بر کوی بلەن آرطق درجەده موگك جرلی وطگلاغاننی جلاتا آلادر ایدی. «ظ ب»

جلاغان طاووشی موڭلقدن ئەکرتنگنه قزلرغه خبر بیردی. اول، کوبدن توگلگنه یاطقان وقزلرغه بلدرمەسدن بو حکایەنی طڭلاغان ایدی.

VII

ذی‌الخبیره، ایسرك کشی کبك، ئلوٗ نه سەلوٗ نه اورنینه باروب یاطدی. بو کونگی تون آنارغه کیچه‌گیسندنده یمانراق ویاوزراق بولدی. لکن باشده‌اچ پوشووی آرطق قماچاولی وطغزلقلی توگل ایدی. یعنی اویلارغه، یوقلارغه ایرك بیردی. اول، یاطقاچده اوی وفکر آغمینه طالدی. اول، اوزینڭ یاش چاقلرن، ایبدەش قزلری بلەن قورچاق اویناولرن، آلار بلەن جیلەك جییارغه بارولرن، اویصو اورنلرده، صحرالرده، صوبویلرنده، کول تیرەلرنده، طاو ایتەکلرنده گناهسز درد بلەن جرلاشوب یورولرن کوز آلدینه کیتوردی. لذتلەندی وکوڭلیده بر آز آچلغان کبك بولدی. شول خاطرەلرنڭ تەملیلگندن یورەکلری سیکروب کیتدی، بتون وجودی شادلق بلەن طولدی. ئەنکەسی‌نڭ، آنی، سویوب تربیەلەوی، سویکملی کوز بلەن اوستینه قاراب شادلقلی کولولری بارده اوزکارتینالرن کورسەتدیلر. گل شادلقلی خاطرەلرنگنه کوز آلدینه کیتوردیلر.

اوی وفکرلر بر آغا باشلادیلرمی، آلار، برسی آرطندن برسی اوزلوکسز آغوب طورالر هم طورمش واوتکان خاطرەلرنکده تەملی وماطور یاقدن کوز آلدینه کیترگان کبگوك، یورەك یارغچ قورقنچلی وتەمسز یاقلرندە بر بر آرطلی آغزوب طورالر. بو قاعدە ذی‌الخبیره گەده اجرا ایتلدی. مونه کیچەگی یاوز طویغیلر، بو کون اویناغان اویونلرنڭ شوملی تصادفلری وبایاغی ئەرنولی حکایەلر ئەللەنیندی صالقن خیالی کارتینا رەوشلرنده، ذی‌الخبیرەنڭ دماغنده بوتالا وآنی سیسکەندره، قورقوتا باشلادیلر.

شول اویلر بلەن قورقنوب وایزاوب، اول، یوقیغه کیتکان کبک بولدی. لکن بیك ایلەمسز صاتاشا باشلادی. ئەنە، اول، بتونلەی کوز کورمەگان، قولاق ایشتمەگان بر قورقنچلی دنیاغه کیلوب چقدی. بارلق جهاننی دهشتلی قارانغولق قاپلاغان. بر صالقن وبر قاینار جیل ایسوب، آنك، تەنلرن بر اوشوته وبر پشوره باشلادی. ئەلله نیندی بر جانوار، آنی، آغاچلری قورغان، آیاق آستی باطقاقلی طغز بر اورمان آراسینه کیتروب بەردی، طاشلادی. بتون دنیا چترمانلق، آرالاب یوررگه هیچده امکانی یوق. اول، بارلق کوچ وقوتن جییوب چابارغه طوتوندی. لکن آیاقلر بارمیلر، درالدیلر. آندەده مونده سورونوب یغلا. مونه آنك قارشوسینه قابقارا زور کوزلی، اوزون بورونلی، صابصاری تشلرن کورسەتوب ارژایغان آوزلی، شقسز قیافتلی بر کشی کیلوب چقدی.

مین حمیدەنی سحرلاب آلوب کیتکان چیگان جگتی، ئەیدە سینیده آلوب کیتیم » دی. اوزی قوللرن صوزا، تشلرن شقرداتا، مونی طوتارغه تلی.

مونه اول اوصال صنلی جگت آرطندن، تگی موللا قزینك صارغایغان قایغولی یوزی کورنوب کیتدی. اول، اوزون چرا کبك بارماقلری بلەن مونارغه یانی هم:

— کیلمەسین مینم سویکلمه، میگا کوندەش بولوب!» دی.

ذی‌الخبیره اچندن بارلق سورەلرن اوقی، دعالرن کیچره.

— خدایا! دی: — یوزنده ایمان نوری یوق، قوتقار مینی شوندن!» اول، دعالرن قچقروب اوقوماقچیغنه بولغان ایدی، کوز آلدنده ئەتکاسی کورنوب کیتدی. ئەتکەسی موگا یاردمگه کیله

كبك طويولدى. ذى‌الخبيره بارلق كوچى بلەن ئەتكەسينه قچقرماقچى بولدى، لكن تلى كوتەرلمى، طاووشى چقمى، كوكرەگى قصلا، يوق‌بولدره آلمى.

تگى جانوار صنلى جگت ئەلله قايده كيتدى، يوغالدى. آنڭ اورنينه باشدن آياق قارا كيوملى، اوزون قارا بوركلى، چەچلرى اوستره‌لگان كشيلر كيلوب چقديلر. آرادن بر قارطراغى ذى‌الخبيره يانينه كيله، اول صالقن كيلبەتسز قوللرى بلەن آنى طوتارغه تلى. مونه اول طاغن باياغى قارت چواش توسينه كردى. اول ذى‌الخبيره‌نى قصوب قوچاقلارغه تلى.

— كيل! دى: — ذى‌الخبيرەم، مين‌سينكى، سين‌مينكى» دى.

ذى‌الخبيره طارتلا، بارلق طاووشى بلەن قچقرا:

— ياخداى اوزڭ قوطقار!» دى. لكن طاووشى ياڭغرامى قصلوبقنه چغا، بوغازى تارتلا.

مونه اول قارت بلەن ذى‌الخبيره‌نڭ ئەتكەسى تارتشا، صوغشا باشلاديلر. باشقه قارا كيملىلر، آنڭ ئەتكەسندن كولگان كبك آوزلرن چالشايتالر، اورتيلر ايمش. مونه آنڭ ئەتكەسى جيگلدى، يوق‌بولوب‌كيتدى ايمش. ذى‌الخبيره‌نڭ كوز آللرى قارانغولاندى، اول‌اوز اوزن سيزه‌آلمى‌باشلادى، گويا كه، اول‌يوق‌بولدى‌ايمش.

ذى‌الخبيره طاغن كوزن آچدى. الهى باياغيدانده قورقنچراق حال! تيگى قارت، آنى، قصوب طوتقانده تارغنه بر يول بلەن جير آستينه آلوب توشوب بارا ايكان. شوندوق اوزن جير آستونلەغى قارانغوبر اوينڭ اچنەه كوردى. ئەلله نيچاقلى قارا كيوملى، اوزون چەچلى كشيلر آنڭ تيرەسندە بوتالالر. قايسى آنى قزغانا، قايسى اورتى، ايوشدره ايمش. ئەلله قايدن باياغى قارت بلەن آنڭ

ئەتكەسى قوچاقلانشوب كيلوب چقديلر. آوزغه آوزقويوشوب، كلاوونلر توسلى، مونارغه اشارەلر بلەن نيدر سويلەشەلر. ذى الخبيرەنڭ ئەتكەسى، مويننه آصقان اوچ قرلى بر قارا نرسەسن كورسەتوب:

— مونه بو مينم شهرتم، مونه بو مينم دانم» دى. شارق شارق كوله.

ذى الخبيره ياردم استەب ئەتكاسينه طاشلانا:

— ئەتيم جانم مينى قوتقار!» دى. لكن موللا همانده اوزينڭ قارا نرسەسن طوتقانده بالالر توسلى سيكرنگەلى هم ذى الخبيرەنڭ آرقاسندن قاغوب:

— قزم سين آنقى، اول سينى سويه. بار قوچاقلا سين، آنى!» دى. ذى الخبيره پەچ ايتدروب ئەتكەسى نڭ بيتنه توكورەده چابا باشلى. مونه باياغى قارت آنى كيلوب قوچاقلى. ئەنه ئەلله قايدان موڭلق بلەن ياڭغراب ئەتكەسى نڭ:» قزم، خراب بولدڭ كوز نورم!» ديگان ئەرنولى طاووشى ايشتله. ذى الخبيره:

— ئەتكەيم بغرم!» ديب قچقرادە سيسكەنوب اويانوب كيته. اوزى شابر تيرگه چومغان، بتون تەنى اوت كبك قزشا وچيگه تامرلرى قصوب، قصوب سيكرەلر.

مؤذننڭ ايرتەنمازينه اذان ئەيتكان طاووشى اوتكن ياڭغراووق بلەن ايشتله ايدى. ذى الخبيره اڭغراشقان طاووش بلەن:

— استغفر الله، استغفر الله!» ديب ياق ياغينه توكورندى. آنڭ صقرانغان طاووشينه، ايرته نمازينه حاضرلەنوب يورى طورغان ئەتكەسى كيلوب جيتدى هم:

— ئەللەيوقسه برەر جيرڭ آورطامى قزم، بيك بورچولاسڭ ديدى. ذى الخبيره:

— بيك قورقنچلى توشلر بلەن صاتاشوب قورقوب اويانديم

ئەنكەی» دیدی. ئەنكەسی، قزن قزغانوب قارلغان طاووش بلەن:

— شیطانی توشدر اول قزم. مونه طوروب طهارتــلەنده ایرته نمازن اوقو، آندن صوڭ خدایغه دعا قیل. بر نیده بولماس، كوڭلك طنچلانور» دیدی. اول، اوزیده آلاردن هیچ بر فائده كیلمەگانن سیزنه ایدی. لكن عادت اشلەنه، اول قالمی.

ذی‌الخیبره اورنندن طوروب نمازغه حاضرلەنه باشلادی. آنڭ بتون گەودەسی قینالوب طاشلانغان توسلی واطلغان همده آرغان ایدی.

VIII

مصطفی موللا، راهب‌نی كوره آلمیچه، قزانده، اوچ تەولك بودەب هم قاڭغراب یوردی. شول اوچ تەولكده، راهب‌نڭ طوراطورغان اورنی بلەن اوز كڤارتیری آراسنده، اول، بایتاقغنه كیلەب صالوب یورسەدە، آنارده، هیچ بر آرغانلق ویوق آرطندن یوروچیلك طویغیسی بلنمەدی. اول، همانــده گیروی، همانده شادلق كونكان بر امید بلەن یوری ایدی. چونكه، اول، همه نرسەنی آزغنه اویلاب كیچره طورغان خاطرەسی بلەن، تیك بر نرسەنیگنه اویلی وتیك بر نرسەنیگنه كوته ایدی، كه: اوطاچق یاكه اوطولاچاق. اوطسه ایللی یللق تلەك وجودكه چغاچاق توگلمی؟

— هیچ بر كشی طرفندن اوطولماغان آطاقلی راهب‌نی مصطفی موللا اوطقان ایمش...

مونه، اول، اوز حقنده چغاچاق ماطور بوشهرتنی بتون اعتقاد واخلاصی بلەن كوتو، آنارغه، همه نرسەدن تەملی، همەنرسەدن یاغملی طویولا ایدی. لكن بوقوری فرض وبوش خیال ایدی توگلمی!

اوچ تەولك یوروب راهب بلەن اوصلوڤیــەنی بركتكاندن

صوك، اوينارغه کرگانده‌گنه تیك، آنك کوڭلنده: «یاخشی آطده برسورلوگه!» مقالی نق بر تأثیر بله‌ن بوتالوب آلدی. لکن، اول، اوز اوزینه بولغان اوشانچی بله‌ن آنی دقت واعتباردن‌تیز توشوردی.

— اوطولام ایکان، یه‌خوش نی بواور!» دیدی. قز، خاتوننك شوملری کوز آلدندن یوغالدی وکوڭلندن اوچدی.

عقللی وهمه نرسه‌نی توبلی فکر بله‌ن اشلی طورغان ماهر بو راهب، اوینا ماسدن الوك، هر کمگه اوزینك اوصلوۋیه‌سن تقدیم ایته ایدی. تاکه، صوڭندن اش نزاعغه کیتمه‌سون.

اوصلوۋیه یاصالدی، اش برکتلدی. بیلگولی، اوصلوۋیه‌نك شرطلریده چیکدن طش نرسه‌لر یوق ایدی، کوبسی عادی ایدی. مصطفی موللا، بیلگوله‌نگان بر قدر آقچه‌نی زالوغغه صالاچاق. ئه‌گرده اوطسه شونك چاقلی ایکی الوش اوزی آلاچاق. ئه‌گر اوطولسه‌طاغنده‌شونك چاقلی بیره‌چك ایدی. بارلغی بیش وبیشیسیك بیش تورلی اویون اوینالوب اوچ مرتبه‌سنك اوطقان کشی اوستون صانالاچاق ایدی. اویون باشلاندی هم بر ساعتکه طارتلدی.

اویون (козарь) نی «свой козарь» کبی بیلگولی طورغان اوینده‌ده، مصطفی موللا، همان بوبنی کارتاسن اختیار ایته، بختکه چغشده‌ده، آنارغه، همان بوبنی چغا ایدی. لکن، اول، اوزی مونی هیچ بر نرسه‌گه‌ده توبه‌ب توگل هم نیچون جالان بر تورلینی اختیار ایتکاننده آڭلامی ایدی. فقط، طبیعت آنك ایللی یللق تله‌گینه موافقت اوچونگنه یعنی شونك بله‌ن آنك اسمن مه‌نگو قالدرر اوچونگنه مونی اشلی ایدی هم یاوز موافقت وچیرکه‌نچ بر شهرت بله‌ن آنی اوچوندررغه‌تلی ایدی. صاتاشدرا وآڭغرایتا ایدی.

اویوننك برنچیسی اوینالدی. آنـك قاینار بر درد بله‌ن

اوینا وندانمی یا که یازمشنڭ آنی تەملندروب وطاتتوب اورتەب قالدرغه تلەوندنمی، مصطفی موللا مونسونده اوطدی. نڭ موڭا بتون وجودی شادلق و «مین مین!» لك حسی بلەن چورنالدی وهر بر اویونده اوستون چغووینه اعتقادی کامللەشدی.

بر نرسەنڭ صوگن کوتمی هم آخرن اویلامی اوچونغان کشینی «صاقاللی صبی» دیلر. چونکه، اول، هر وقتده اوزینه بولغان صبیلق اوشانچی بلەن درد وغیرتدن همده اهمیتلی اشدن آیورلادر. «ایرته قچقرغان کوکینڭ باشی پلەش بولا» دیب شوندی کشیلر حقنده ئەیتکانلر بولسه کیرەك. بزنڭ حکایه قهرمانی بولغان مصطفی موللاده شولای ایرته شادلاندی، ایرته قاباروندی هم اشینه آرطق اهمیت بیرمەینچه اوچونووی بلەن اوطولدیده. اول، اوزینه آرطق اوشانغان‌ایدی، شول اوشانچ آنی دوموکدردی. مونه ایکنچی، اوچونچی، دورتنچی وبیشنچی اویونلر بتدی. همەسندەده بزنڭ موللا آبزی اوطولدی، قالدی. لکن، اول، هیچده اوکونمی وحرکتیده اوکونچسز ایدی. آقچەنی باطرلق بلەن چغاروب صالدی. بو آقچه آنڭ بارلق صوماسی ایدی. اول، تیك الوك اوطووینڭ تەمن صاغنوب تلن بر جالاب آلـدی وشونڭ بلەن قالدی هـم قالاچاق ایدی.

مصطفی موللا غایت‌ درجەده قزغان ایدی. آنڭ امیدی همانده قاینی، مەنگولك اسم چغارو تله گی همانده آنی میدانغه اوستوری ایدی. غیرتلی قوللرن کسەسینه بەروب طقدی، لکن آندن جیللر ایسه، آقچه یوق ایدی. شولچاقلی مأیوسلك بلەن کوڭل طنووی اوستینه راهب‌نڭده:

— موللا! نیگه باشگنی قاشمیسڭ» دیب استهزا یاصاووی،

آنڭ ایللی یللق تله‌گن طاغنده قوزغالدی. اول طاغنده آقطـق چیکـکه چاقلی اوینارغه‌نیت ایته‌ایدی. لـکن، آخ بدبخت آقچه آقچه!
— قوللار قزغان قچیتا، مین طاغنك اوینارمن آخرسی» دیدی.
— ئـه‌یده تیمرنی قزووندە صوغوب قال!» دیب، راهب آنڭ بو نیتن طاغنده اوسدردی. موللا کوزلرن قصقالاب:
لکن بو یولی اوصلوڤیه بیك زوردن هم فوق العاده» دیدی. راهب:
— جه‌گز طـڭلاب قاریق؟
مصطفی موللا سرلی ویکت صماق طاووش بله‌ن:
— سینده‌ده بار هه‌یبه‌ت قز، میننده‌ده بار هه‌یبه‌ت قز!» دیدی.
ذی‌الخبیره‌نڭ ماطورلغن ایشتوب خیـران یورگان راهب مونی ایشتکاچ میق آستوندن بر جلمایدی هم آنڭ نیندیك بولسه‌بر یوقغنه نرسه‌گه بالالق عشقی آطقانلغن سیزدیده:
— نیچك اول، مین آڭلامیم؟» دیدی. مصطفی مولـلا که‌له‌پوشن اوسته‌لـگه به‌روب:
— ئه‌یده کیتکان باش کیتسون سبر، کم اوطقانغه‌قز!» دیدی.
راهب موڭا رضا بولماغان صماق بـر حرکت بله‌ن باشن سلـکدی هم بر قدر اویغه طالدی. آنڭ فکرلری، بو شرطقه رضا بولوب بولماو تیره‌سنده توگل، بلـکه‌ده موللانڭ جینگل عقلی تیره‌سنده آغالر ایدی. مصطفی موللا ایسه مونی راهب نڭ تردد وقاقشاوندن صانادی هم اچندنگنه:
— اشنڭ نچکه‌جیرندن طوتوب قاقشاتدممی!» دیدی. مه‌نگولك آطاق لذتی آنڭ کوز توبنده امیدلیلك بله‌ن سه‌لونه ایدی.
اوصلوڤیه یاصالدی هم اویونده باشلاندی. طبیعت ویازمش مصطفی موللانی همانده اورتی، همانده بو بنی کارتاسی بله‌ن صاتاشدرا ایدی. برنچی وایکنچی اویونلرده مصطفی موللا طاغنده اوستون

چقدی، اوطدی. آنك بارلق وجودی شادلق بلەن تترەب دقت واعتبارن تمام صاتاشدردی، اش ودردینەچیکدن طشلق بیردی. اول، حاضرنده اوزینك نیشلەگاننی بلمی، تیك باری «مەنگولك شهرت» آنك باشن ئەیلەندرە ایدی.

اوچونچی، دورتنچی اویونلرده اوطولغانن برقدر تأثر بلەن آکلاساده، بیشنچی اویوننی باشلاغاچ، طولی امید وتەمای تلەکلر اوستینه قاوشاو قابالانونك کیلوب توشولری آنی تمام شاشدردی.

«ВЯТКОМЪ» دن دوراق قالدرو اویونی بولغان بوصوڭغی اویون غایتده جینگل ایدی. مصطفی موللا، اویون بتوب قولنده بوبنی کارولی بلەن آنك داما (مارجا) سی آرطوب قالغانن کورگاچ یوقیدن قورقوب اویانغان کشی کبك:

— آخ بدبختلر! قالدرڭز بیت» دیدی. آلارنی کوتەروب بەردی. راهب جدی ومعنالی بر تمثیل یوزندن:

— ناڤیرنی بدبختلر! یوقسه داما اوطولماس، کارول اوطدرماس ایدی» دیدی. اول «داما» نی «ذی الخبیره» «کارول» نی «موللا مصطفی» ایتوب تعبیر ایته ایدی.

— شونك اوچونده بوبنی کارتاسی نك «داما» سی اورنینه «ذی الخبیره» رسمن، «کارولی» اورنینه «موللا» نقن توشورگانلر» دیب خلق تلندە سویلەنە. ایمشدر، الوك آلار اورننده، باشقه رسملر بولغاننی شوشی واقعەدن صوڭ، مصطفی موللا بلەن ذی الخبیرەگه یادکار اوچون، آلماشدروب آلارنك رسملرن قویغانلر ایکان.

مصطفی موللانك کوز توبندەگی بایاغی امید وتلەك:

— ایندی سینك اسمكنی مەنگوگه قالدرق!» دیب منت بلەن سیکرەولر ایدیکه: لکن مونك چیرکەنچ وصالقن بر شهرت ایکانن، اول، اوزی آڭلارغه وتوشونورگه تیوش ایدی.

IX

مصطفی مولا، قزاندن قایتقاچده بر آیغه چاقلی عائلەسینه هیچ نرسه سویلەمەدی. چونکه، اول نیچك ایتوب سوز آچارغەده وقزن نیچك آلوب کیتەرگەده بلمی ایدی، عاجز ایدی. شول بر آی اچنده آنك باشی اشلی آلودن تما عاجز قالدی. خورلقنیك، شادلقنیده آڭلی آلماسلق درجەده اویلانودن بوش، طوبال کبك شاگغراب قالغان ایدی.

قش یاقنلاشوب صالقن کونلر کیلوب جیتدی همك راهبدن قزنی طابشرو کونی جیتکانلکنی بلدرگان خطده کیلدی. بو خط مصطفی مولانك قاطقان باشن یاخشوق یومشارتدی همك بر قدر اویلی آلورلقك ایتدی. لکن هیچ بر مرتبەده خورلق، توبەنلك، قیونلق کبی نرسەلرنی اویلامی ایدی. اول، خطنی الغاچك خاتونینه:

— ذی‌الخبیره بلەن مینی قزاندەغی بر دوست بایم قوناقغه چاقروب یازغان» دیدی هم اوزاقلامی باررغه بولغاننده بلدردی. دیمك: بو خط آڭا حەیله طابارلق تأثر بیره آلغان ایکان.

مصطفی مولانك هر بر تله گن خدایی اورنده ایرکای ایرکسز قبول ایتکان خاتونیده، ذی‌الخبیرەده قارشی قایتارمادیلر. ذی‌الخبیره ئەتکەسی بلەن قزانغه باراچاق بولدی. ذی‌الخبیره بلەکەده قزان باینه قوناقغه بارووینه سویونگاندرده.

باراچاق کون کیلوب جیتدی. ذی‌الخبیره سویونه، سویونه چیونا باشلادی. اول، جرلی جرلی کییونه وجرلی جرلی بیزەنه ایدی. لکن، اول، هیچ برخبرنی اوزی تلەب ویاراطوب توگل، تلی چیتلکدن ایرکەکه جیبەرلگان قش شیکللی اوچوراغاننی برجرلی بیره ایدی. اول، بایتاقغنه جرلار جرلادی. لکن همەسیده کوڭلگه موڭلق، طورمشقه وبرانلق، طویغیغه ئەرنولك بیره طورغان تأثر

سیبه‌لر و کوز آلدنده بولغان همه نرسه ذی‌الخبیره‌نڭ ئه‌ره‌مگه یاراتلغان ماطورلغن قزغانوب یاڭغریلر ایدی.

— یراقدانلا قاراب آی کورنگان اورال طاولرینڭ آق طاشی، نیلرده‌گنه کورمه‌س، قایده یورمه‌س، آدم باشی بله‌ن آط باشی».

بو جر انڭ کوڭلنده بر تورلی آور موڭلق حسی طودرساده، اول، مونارغه معنالر همده تمثیللر ازله‌ب ماتاشمادی، اعتباری طوقتالوب طورمادی. چونکه، آدم باشلرینڭ نیندی جیرلرده و نیندی طوتقونلق عذابلرنده بولغانن، اول، بلمیده ایدی. آنگچه: دنیانڭ دورت یاغیده قبله ایدی. تل اختیارسز جرلی، کوڭل موڭلقغه اوستوری ایدی. طبیعت اوزینڭ سیزگانن مونارغه بلدررگه طرشا ایدی. بلکه تلده، شول طبیعتنڭ قوشووی بوینچه، آنارغه کوز آلدنداغی بولاچاق فاجعه‌نی بلدرر و آڭلاطور اوچون جرلاغاندر.

— ئه‌ی خدایم! بو کوز قاباقلارم نیگه بولای بر طوقتامی تارتالر؟» اول، کوز قاباقلری تارتا باشلاغاچ جرلاودن طوقتادی هم شول سوزلرنی ئه‌یتوب موڭلق آستینه یه‌شرنوب اوطوردی. ئه‌لله نیچك بار رغه تله‌مه‌و، بارسه‌ده ئه‌لله نیندی بر کیفسزلك بولو طویغیسی آنارده ایسکه‌رمه‌سدن بولغانا باشلادی. بو حس آنی تمام شاشدردی. لکن کوب اویلانرغه وقت بولمادی، آنڭ ئه‌نکه‌سی کروب:

— جه قزم: سین بولاسکمی؟» دیدی. ئه‌نکه‌سی‌نڭ چانا یانندن کوتوب طورغانن بلدردی. آنڭ طاووشی قالتری وقورقنچدن خبر بیروب یاڭغری ایدی. ئه‌یو! آنده موڭلقن، امیدسزلکن، قزغانچلقده بار ایدی.

ذی‌الخبیره اوستون باشن کییوندی هم: «ئه‌ی طوغان، اوسکان واویناغان اویلر! صاو بولڭز، مینم موڭلی جرلرمنڭ تأثرن وئه‌ره‌مگه اوسکان ماطوراغمنڭ نورلرن سز اوتکان، بارغانلرغه

سیبگز! آلار مینی شول تأثر بـله‌ن صاغنسونلر ومه‌نگوگه مینم اسممنی خاطرله‌سونلر» دیگان توسلی ایتوب اوینك اچن برقارادیه ئه‌نکه‌سی بله‌ن اوبشوب ایشکدن جغوب کیتدی. ایشکنك: «مین ایندی ایکنچی مرتبه چیرکه‌نچ تصادفقه اوزاطام» دیگان توسلی آچولانوب قاطی یابلووی تأثیری بله‌ن اوینك بتون استیناسی یاڭغرادی. آلار، ذی‌الخبیره بـله‌ن مه‌نگوگه باخلل‌شوب، آنك، جرلرن تکرارلاب جرلیلر ایدی.

بو کون، قش کونینك آرطق قوری وصالقن هواسی بتون طبیعتکه ظلم وقانسزلق اورلوغن چه‌چکه‌ن ایدی. یاقتی فویاشده اوزینك‌نوری آستونده تاراتقان یه‌شکلت‌وزه‌نگه‌ر صو، تارماقلرندن قانسز ومرحمتسزلك کوچلرنگنه سیبوب طورا ایدی. قوری هوا آستونده‌غی آق قارلر، حب نفس قوه‌سی بله‌ن هر نرسه‌نی اوزلرندن جیبه‌رمه‌سکه تله‌گان کبك، مصطفی مولّانك چانا طابانن یابشدروب طوتوب طورالر ایدی، که: بو، آلارنك صالقن کوننك مرحمتسزلك طبیعتندن آلغان عادتلرندن ایدیمی، ئه‌لله یوقسه ذی‌الخبیره‌نی قارا بر بختنك قوچاغینه جیبه‌رودن طوقتاطورغه کوچله‌ولرندنمی ایدی. هر حالده چانا طارطشدی هم جیکوب چغوبده کیتدی.

آبزتای جلی جلی اویگه کروب کیتدی. اول، امیدسزلك طویغیسن تاراتورغه تلی ایدی.

X

مصطفی مولّانك ذی‌الخبیره‌نی نیچك طابشرغانلغی آرطق معلوم توگل. فقط، ئه‌تکاسی آلوب کیتکان کوندن صوڭ اوزاق اوتمی، قایغوسندن اوز اوزن اوتورگان ذی‌الخبیره‌نك قبرن قازغان چاغنده، مصطفی مولّانکده یوقغه چقغانی بتون تیره یاقغه طارالغان ایدی. راهب، ذی‌الخبیره‌نی آرطق سویگان، شولایـده بولسه

n 13 (182). dam. cn.

ذی‌الخبیره‌نڭ اوز رخصتندن باشقه آڭا قولن صالماغان، عفتینه تیمه‌گان. ذی‌الخبیره‌نی اوزینه یاقنایتور اوچون آڭا، ئه‌لله نیچاقلی اوگوتلر بیروب کشیلر آرقلی ئه‌یتدروب قاراسه‌ده، ذی‌الخبیره قبول ایتمه‌گان.

— عفت وماطورلغم نیچك دنیاغه کیلسه شول کوینچه صاف اولارق خداغه طابشرلسون» دیب جواب بیرگان. بیل‌گولی، ذی‌الخبیره‌نڭ اسلام حمیتی اوزینڭ عفتن صاقلاب، آنی، قیامتکه پاك کوینچه آلوب کیته‌رگه تله‌گاندر. ذی‌الخبیره حقنده چقغان بیت‌نڭ صوڭیده:

— ذی‌الخبیره نماز اوقیدر صاریلی شه‌لگنه‌ین یابنوب، نماز آرطلرندن اوکروب جلی «اسلام دین» گنه‌ین صاغنوب» دیگان مصراع بله‌ن طوقتیدر.

کارتا اویناغانده، بوبنی داماسن کورگان چاغنده، کارتاده اوطولغان ذی‌الخبیره‌نڭ یالغز بر اورنده اسلامیت روحی وئولم اختیاری بله‌ن:

— چیله کده یارم قایماقغه کومه‌چ ایزگان آدم بارمیکان؟

— مسلمان آدم آراسنده قزن روسقه صاطقان بارمیکان؟ دیب هر نماز صوڭنده جرلی جرلی جلاب طورغانی، هر کمنڭ کوز آلدینه کیله‌در. آنڭ رسمده‌گی موڭلی طرشی، صالنغان توس‌سز ایرنلر یله: اوزینڭ بلچراق شهرت ودانی اوچون قزن اوطدرغان ئه‌تکایمه سزده لعنت ئه‌یتکز «دیه‌رگه تلیدر واوزینڭ بتون باشدن کیچکانن حال تلی بله‌ن سویلیدر. ذی‌الخبیره بله‌ن مصطفی موللا هر ایکیسی هر وقتده خلق تلنده بار هم بولورلر. لکن برسینکی قزغانچلی، برسینکی بلچراق وچیرکه‌نچلی شهرت بله‌ندر. والسلام.

صوڭ

БИБЛИОТЕКА
Başqortostan Ydək
Kitap Palatahь
Ketepxanahь

Национальная библиотека имени Ахмет-Заки Валиди